

Institutu za historijske nauke, od 1962. u Arheološkom muzeju u Zadru. Bavi se ant. arheologijom, a posebno istraživanjem rim. vodovoda. Iskapano na nizu lokaliteta, osobito u Burnumu.

BIBL.: *Prehistorijski nalazi u Zadru*, Radovi HIJZ, 1958, 2; *Dva antikna zdenca u Zadru*, ibid., 1959, 4–5; *Prilog arhitekturi i urbanizmu Jadera*, ibid., 1962, 9; *Vranska regija u rimsko doba*, ibid., 1971, 18; *Brončane svjetiljke iz Arheološkog muzeja u Zadru*, ibid., 1973, 20; *Rimski vodovodi zadarskog područja*, u knjizi: *Zadarski vodovodi*, Zadar 1976; *Apsidalni mozaik starokršćanske bazilike u Novalji*, Materijali, 1981, 18; *Prikaz kazališnih maski na predmetima iz Arheološkog muzeja u Zadru*, u knjizi: *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981; *Legionsaquädukt Plavo Polje–Burnum* (Burnum II), Wien 1982; *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*, Zagreb 1982.

J. Bil.

ILIĆ, Mirko, grafički oblikovatelj, crtač stripova (Bijeljina, Bosna i Hercegovina, 15. II. 1956). Završio Školu primijenjene umjetnosti u Zagrebu 1976. God. 1978–80. član grupe »Novi kvadrat«. Od 1975. objavljuje ilustracije u »Studentskome listu«, »Poletu«, »Startu«, »Danasu«; od 1977. surađuje s časopisima i novinama u inozemstvu »Pardon«, »Panorama« i dr. a od 1986. ilustrira tjednik »Time« i »The New York Times«.

Radi plakate za kazališne predstave »Teatra &TD« i »Jazavca« (*Šovinstička farsa*), crta stripove (*Diktator*, *Survival*). — Ilustracije radi tušem ili kredom preciznim i čistim crtežom zanimljiva i duhovita sadržaja.

LIT.: S. Križić-Rohan, Mirko Ilić (katalog), Zagreb 1992.

R.

ilustracija na str. 353

ILJANIĆ, Mira, povjesničarka umjetnosti i arheolog (Zagreb, 4. II. 1915). Diplomirala u Zagrebu 1938. Kustosica i direktorica (1957–73) Gradskoga muzeja u Varaždinu. Istražuje kulturnu povijest, urbanizam i umjetnost, napose Varaždina, Osijeka i Slavonskoga Broda.

BIBL.: *Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. st.*, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 1961; *Sarkofag Julija Viktorija Quadrata*, Bulletin JAZU, 1961, 1–2; *Prilog historijsko-urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do 16. st.*, Peristil, 1963–64, 6–7; *Historijska jezgra Varaždina prema planu iz 1767.*, Bulletin JAZU, 1964, 1–2; *Arhitektura secesije u Varaždinu*, ibid., 1967–74, 1–3; *Prilog istraživanju oslikanog pokućstva kod nas*, ZNŽO, 1971, 45; *Prilog dokumentaciji tvrđave Slavonki Brod* (s. M. Mirković), Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1975; *Prilog dokumentaciji o građevnoj povijesti osječke tvrđe na prijelazu sedamnaestog na osamnaesto stoljeće* (s. M. Mirković), ibid., 1978–79; *Domenico de Lallo und sein Kreis an der Windischen Grenzen*, Festschrift zum 70-Jahres Jubiläum des Univ. Prof. Dr. Fritz Posch, Graz 1981.

R.

ILIRI, skupina plemena indoeur. podrijetla, koja je u prapovijesno (brončano i željezno) i rim. doba nastavala područje Z dijela Balkanskoga poluotoka. Na osnovi podataka ant. pisaca, posebice Apijana, može se zaključiti da su Iliri živjeli na prostoru između I Alpa i Dunava na sjeveru, Jadranskoga i Jonskoga mora na zapadu, Epira na jugu te Morave i Vardara na istoku. Te se granice, međutim, ne mogu smatrati sigurnima, jer je danas nemoguće jasno razlikovati ilirska od susjednih plemena. Isto se tako ne

moгу sa sigurnošću rekonstruirati sve faze etničkoga formiranja ilir. plemena, ali se danas općenito smatra da su ona nastala u dugotrajnu procesu miješanja i sažimanja neolitičkih i eneolitičkih populacija te Indoeuropljana, koji su se u ove krajeve doselili početkom metalnoga doba. U posljednjim stoljećima brončanoga doba, kada se već može govoriti o Ilirima u Z dijelu Balkana, i u prvim stoljećima željeznoga doba pa sve do sred. ← I. tisućljeća Iliri razvijaju umjetnost u kojoj prevladava afektivnost, i to uglavnom geometrijski motivi (trokuti, rombovi, kružnice, spirale i dr.). Ti se motivi susreću najčešće na kovinskim ukrasnim i upotrebnim predmetima, ali i na keramičkim posudama. Premda postoje lokalne razlike u toj geometrijskoj umjetnosti, one nisu tako velike da bi se moglo govoriti o različitim geometrijskim stilovima na ilir. području. Već se u ←VI. st. počinje jače osjećati utjecaj helenske umjetnosti, koji je prodirao bilo izravno dolinama Vardara i preko grč. kolonija na Jonskome i juž. dijelovima Jadranskoga mora, bilo preko etrurske i drugih kultura u Italiji. Pod utjecajem helenske antropomorfne umjetnosti, ali i razvitkom lik. umjetnosti kod samih Ilira, pojavljuje se u raznim dijelovima ilir. zemlje niz vrijednih umj. ostvarenja.

Na prijelazu ←VII/←VI. st. pojavljuje se u najsjevernijim ilir. krajevima tzv. *sitalska umjetnost*, koja traje sve do ←IV. st., a jedan je od najzanimljivijih fenomena ilir. prapov. umjetnosti. Naziv je dobila po brončanim situlama (vjedrima s poklopcem), raskošno ukrašenima prizorima iz svakodnevnoga života, prikazima raznih životinja te geometrijskim i drugim ornamentalnim motivima izrađenim tehnikom iskucavanja. Takvi su prikazi nađeni i na ukrasnim pojasnim pločicama, rjeđe i na kacigama i drugim predmetima. Situlska se umjetnost širila s etrurskoga na balkansko područje. Najljepši je proizvod te umjetnosti znamenita situla iz Vača kraj Litije. Važni proizvodi te umjetnosti pronađeni su i u Magdalenskoj gori, Novome Mestu, Stični i u nekim drugim mjestima u Sloveniji, a takvi su predmeti otkriveni u manjem broju i u Istri (Nezakcij kraj Pule). Dokazano je da su izrađeni na ilir. području, a pretpostavlja se da su radionice bile u Novome Mestu i Magdalenskoj gori, a možda i u nekim drugim mjestima. Ipak se mnogi motivi s metalnih posuda i drugih predmeta teško mogu dovesti u vezu sa životom Ilira kakav je poznat na osnovi arheol. nalaza. Krilate mitološke životinje na predmetima upućuju na zaključak da su bar neki od tih proizvoda djelo stranih majstora, koji su na poziv obogaćene ilir. aristokracije radili na ilir. tlu. Ti su majstori najvjerojatnije dolazili iz S Italije, iz područja oko donjega toka rijeke Pad, gdje su otkriveni mnogi slični proizvodi situlske umjetnosti, a u tome je području došlo do stapanja umjetničkih i kulturnih elemenata iz Grčke, Etrurije i autohtonoga stanovništva.

Pod utjecajem te umjetnosti razvila se na području plemena *Japoda* izvorna domaća lik. umjetnost na kamenim urnama, otkrivenima u okolici Bihaća. Tehnikom urezivanja izrađeni su različiti prizori povezani s kultom pokojnika i pogrebnim običajima. Najljepši primjerci potječu iz Ribića i Jezerina, a datiraju se od ←V. st. sve do rim. doba. Japodi su osim toga stvorili i mnoga druga umjetnička djela, zanimljiva za upoznavanje njihove umjetnosti i religije, npr. brončane stilizirane antropomorfne privjeske iz Kompolja, Prozora i drugih mjesta u Lici, razne figuralne privjeske u obliku životinja, aplikacije na pektoralima i kopčama i sl. Posebno su vrijedne jantarne figurice otkrivene u Kompolju, očigledno uvezene iz susjedne Italije.

Vrlo značajnu umjetnost stvorili su *Histri* u današnjoj Istri. Iskapanja u njihovu glavnome gradu Nezakciju kraj Pule otkrila su niz kamenih kipova gotovo naravne veličine, koji su očigledno pripadali nekomu monumentalnom ilir. svetištu iz ←V/←IV. st. Među njima se posebice ističu kipovi gole žene, konjanika, te golih mladih muškaraca. Ta je osebujna i na ilir. tlu jedinstvena umjetnost nastala pod utjecajem helenske umjetnosti, koja je preko Italije stigla među sjeverne Ilire. U Nezakciju su otkriveni i kameni blokovi s uklesanim ukrasima u obliku spirale i meandra, što je neke istraživače navelo na pomisao da je cijela ta umjetnost u Istri nastala potkraj ←II. tisućljeća pod utjecajem mikenske umjetnosti.

U ostalim dijelovima Balkana koje su nastanjivali, I. se dugo nisu odvajali od tradicionalne geometrijske umjetnosti — u nekim krajevima sve do dolaska Rimljana. Tu i tamo, pod utjecajem iz helenskoga svijeta, ilir. umjetnici polako mijenjaju stare, naslijeđene umjetničke oblike. Brže je taj proces tekao u J ilir. krajevima — u današnjoj Albaniji, gdje su I. vrlo rano (←VIII. st.) prihvatili na svojemu tlu grč. koloniste od kojih su naučili

ŽENSKA GLAVA
OD JANTARA IZ
KOMPOLJA. Zagreb,
Arheološki muzej

BOŽICA PLODNOSTI IZ NEZAKCIJA. Pula, Arheološki muzej Istre

nove tehnologije, nov način gradnje gradskih zidina i obrambenih kula te nove lik. oblike i stilske odrednice. U prapov. doba susreću se, dakle, na prostranu području što ga nastavljaju Iliri vrlo različite umj. realizacije. Ostaci iz ranijih vremena i novi utjecaji koji na to područje dopiru izravno ili neizravno iz Grčke, stvorili su nekoliko vrijednih umj. ostvarenja.

Dolazak Kelta na tlo Ilira (←IV. st.) nije doveo do većih promjena u umj. izrazu ni tamo gdje su se oni naselili, odn. doprli (doline velikih rijeka — Dunava, Save i dr.), a još manje tamo gdje je njihov politički i kulturni utjecaj bio manje izražen. Ni sami Kelti nisu na ilir. tlu razvili neku znatniju umjetničku djelatnost, a nisu ostavili ni vrednija umj. djela. Iznimka je kip troglavoga božanstva, otkriven u Vačanima blizu Bribira. Osebjuni biljni ornamentalni motivi, karakteristični za keltsku umjetnost, pojavljuju se jedino na oružju i nekim ukrasnim predmetima.

Iz prapov. vremena potječu ostaci velikoga broja ilir. utvrđenih naselja, koje danas narod zove *gradinama*, a u Istri *kasteljerima*. Podizani su počevši od brončanoga doba, posebice u brdovitim krajevima gdje se za njihovu gradnju mogao koristiti kamen. Građeni su na prirodnim, lako branjivim uzvisinama, sa zidinama i obrambenim kulama, katkada monumentalnih razmjera. Unutar prostora opasana zidinama nalazile su se nastambe, građene također od suhozida. Raspored kuća bio je različit, zavisno od oblika same gradine. Ponekada redovi kuća slijede kružni oblik gradine i koncentrično se sužavaju prema najvišem, središnjem dijelu naselja. Neke gradine će takvu urbanističku strukturu sačuvati i u rim. doba, pa i poslije, sve do naših dana (Pula, Bale i dr.). Zidine nekih prapov. gradina, posebice u Istri i Hercegovini, sagrađene su od velikih kamenih blokova nepravilna oblika, ali od ←V. st. grade se zidine i od lijepo tesana kamena kvadratna oblika. U nekima od tih utvrđenih gradina osobito kod Daorsa, (Ošanići kraj Stoca) nalaze se redovi kuća s ulicama među njima, kanalizacija, obrtničke radionice i dr., što potvrđuje da su neka od tih naselja dostigla vrlo visok stupanj urbanizacije. — Osim gradinskoga I. poznaju i *sojenički tip* naselja, koja su, premda rijetko, gradili uz rijeke. Najbolje su istražena sojenička naselja na Savi kraj Donje doline u blizini Bosanske Gradiške i na Uni u Ripču kraj Bihaća. U naselju kraj Donje doline kuće su bile položene na drvene terase poduprte sohamama, koje su se spuštale prema

obali rijeke. Kuće četvrtasta oblika bile su građene od drvenih oblica i poredane u pravilnim razmacima. U kraškim krajevima od Istre na sjeveru do Epira na jugu gradili su I. kamene kuće četvrtasta ili kružna tlocrta. Taj posljednji tip se sačuvao u nekim krajevima sve do danas kao pastirska, odn. poljska kuća (bunja, poljarica, kažun). U krajevima gdje nije bilo kamena gradili su drvene kuće a zidove katkada obklepljivali ilovačom.

Dolazak Rimljana u ove krajeve izazvao je duboke promjene u cjelokupnome životu Ilira, pa tako i u umjetnosti. I. koji žive u rim. urbanim središtima ili blizu njih stvaraju djela slična onima što ih stvaraju došljaci, dok oni starosjedioci koji nisu zahvaćeni procesom romanizacije nastavljaju živjeti svojim životom i razvijati svoju umjetnost. Najviše potvrda o toj umjetnosti potječe, međutim, iz vremena kasnoga Carstva kada slabi središnja vlast i kada, s druge strane, jača uloga Ilira u vlastitoj sredini ali i u cijelome Carstvu. Tada dugo zatomičavana ilir. kultura ponovno izbija na površinu; umjetnici klešu kipove pokojnika na nadgrobni spomenicima i likove domaćih božanstava na votivnim spomenicima u plitku reljefu, s licima prikazanim en face, tehnikom koja podsjeća na stariju autohtonu drvorezbarsku tradiciju. I. stvaraju u to vrijeme vrlo izražajnu plastiku, koja se po svojem duhu oslanja na domaću, predrim. umjetnost, a po izvornoj snazi nadmašuje često beživotnu, akademsku rim. umjetnost toga doba. U vrijeme duge rim. vladavine razvili su Iliri pod utjecajem grčko-rim. umjetnosti neke oblike nadgrobni spomenika, koji su karakteristični za pojedine ilir. krajeve. To je npr. poseban tip nadgrobni spomenika cilindrična oblika s koničnim završetkom, vrlo raširen kod Liburna, pa se po njima naziva *liburnski cipus*. U J ilir. krajevima razvio se drugi tip nadgrobni spomenika u obliku kocke u donjem dijelu te valjka ili stošca u gornjem. Nadgrobni i votivni spomenici s prikazima pokojnika odn. domaćih božanstava i iz unutrašnjosti ilir. krajeva među najbrojnijim su danas sačuvanim umjetničkim ostvarenjima Ilira iz rim. doba. Na mnogima od njih nalaze se stari ornamentalni i simbolički motivi, koji se uporno pojavljuju na ilir. spomenicima sve do kasne antike; neki su od njih nadživjeli i pojavu kršćanstva i propast Rimskoga Carstva te postali sastavnim dijelom umjetničke baštine naroda koji danas žive na Z dijelu Balkana.

LIT.: D. Sergejevski, Japodske urne, GZMBiH, 1949—50. — Š. Batović, Nekoliko ilirskih antropomorfnih figura iz Sjeverne Dalmacije, Arheološki vestnik (Ljubljana), 1955. — D. Rendić-Miočević, Ilirske predstave Silvana na kulturnim slikama sa područja Dalmata, GZMBiH, 1955. — A. Stipčević, Kelti i njihova umjetnost u zemlji Ilira, Republika, 1961, 17. — Umjetnost alpskih Iliriova u Venetov, Ljubljana 1962. — A. Stipčević, Arte degli Illiri, Milano 1963. — J. Kastelic, G. Mansueti i K. Kromer, Umjetnost situla, Beograd 1964. — J. Mladin, Umjetnički spomenici prehistorijskog Nezakcija, Pula 1966. — R. Vasić, The Date of Iapod Urns, Archaeologia Iugoslavia (Beograd), 1967. — S. Islami, Naissance et développement de la vie urbaine en Illyrie, Iliria, 1972. — B. Raunig, Japodski kameni sepulkralni i sakralni spomenici, Starinar (Beograd), 1972, 23. — Utvrđena ilirska naselja (međunarodni kolokvij), Posebna izdanja ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja, 1975, 6. — Duhovna kultura Ilira (simpozij), ibid., 1984, 11. — D. Rendić-Miočević, Iliri i antički svijet, Split 1989.

Al. S.

ILOK, grad u Srijemu na desnoj obali Dunava. Smješten djelomično na povišenu zaravanku, a djelomično na ograncima Fruške gore. Tu su nađeni prapov. predmeti iz neolitičkoga, bakrenoga i latenskoga doba. U rim. doba vjerojatno *Cuccium* s pograničnom utvrdom (nalazi: natpisi, glava Dioskura). — U sr. vijeku na tome se mjestu razvio utvrđeni *Vylak*. Od 1365. gospodar je Iloka Nikola Kont, praotac knezova Iločkih, koji su I. utvrdili. Zidine, građene od opeke, opasivale su stari dio grada u obliku izdužena nepravilna četverokuta. Bile su ojačane trima četverouglastim kulama, trima zaobljenim polukulama, sjeveroist. cilindričnom kulom

ILOK, plan staroga dijela grada: 1—10. srednjovj. kule sa zidinama, 11. bastion, 12. crkva Sv. Ivana Kapistrana, 13. turska kupelj, 14. turski mauzolej, 15. franjevački samostan, 16. kurija Brnjaković, 17. dvorac knezova Odescalchija, 18. žitnica; — srednjovj. građevine i zidine koje više ne postoje

